

С.О. Микитюк

РЕСУРСНИЙ ПІДХІД У ПРОФЕСІЙНОМУ СТАНОВЛЕННІ ВЧИТЕЛЯ

Постановка проблеми. З динамічними процесами реформування освітньої галузі суттєво змінюються вимоги, що пред'являються нині до фахівців нової генерації. Існуюча система професійної підготовки вчителів досить успішно забезпечує засвоєння знань, умінь і навичок їх фахової діяльності. Розвиток інших якостей фахівців вимагає значного підвищення ролі професійного виховання, актуалізації процесів самопізнання і самовдосконалення.

Аналіз основних досліджень. Проблема професійного становлення педагогів знаходиться в центрі уваги багатьох відомих учених, зокрема С. Гончаренка, І. Зязюна, Л. Коваль, М. Лещенко, Н. Ничкало, О. Пехоти, О. Савченко, С. Сисоєвої та ін. Ресурсний підхід у педагогіці розробляють Т. Давиденко, В. Лозова, Т. Цецоріна, Т. Шамова, І. Якиманська та ін. Його визначають як сукупність умов і засобів, необхідних для реалізації потенційних можливостей людини. Тому ресурсний підхід є визначальним для конкретизації особистісних і професійних якостей учителя.

Формулювання цілей статті. У межах статті висвітлено спробу класифікації якостей педагога в контексті ресурсного підходу, визначимо критеріальні ознаки кожної з якостей та з'ясуємо роль рефлексії в розвитку фахової майстерності вчителя.

Виклад основного матеріалу. Професійне становлення майбутнього вчителя – складне і багатовимірне явище перетворення особистості від студента до педагога, що з одного боку, є: процесом становлення в особистості нових професійних якостей, які задовольняють основні вимоги фаху; етап розвитку професійної культури, на якому професійні якості вже сформовані, але професійна діяльність не набула завершеної форми; розв'язання суперечностей між існуючими рефлексивними уявленнями, способами мислення, знаннями, вміннями і навичками педагогічної діяльності та відсутністю досвіду їх реалізації на практиці, між минулим досвідом особистісного розвитку (набуття знань, педагогічної техніки, умінь і навичок) і майбутнім розвитком професійної культури.

З позицій ресурсного підходу професійне становлення – це форма відображення у свідомості індивіда реального розвитку особистісних професійних якостей. Професійне становлення майбутнього вчителя передбачає глибокі перетворення у структурі суб'єктивного досвіду. Важливу роль у професійному становленні майбутнього педагога відіграє розвиток і збагачення його рефлексивних уявлень про себе як професіонала, що зумовлює раціональне ставлення до професійної діяльності та характеру її здійснення.

Професійне становлення вчителя зумовлене його готовністю до професійної рефлексії. Підготовка до рефлексивних дій є важливим ресурсом, запорукою розвитку професійних якостей, а також механізмом, який забезпечить у майбутньому неперервність розвитку педагогічної майстерності вчителя. С.Л. Рубінштейн вважав, що рефлексія забезпечує вихід із “повної поглиненості безпосереднім процесом життя для вироблення відповідного ставлення, позицію “над ним” для оцінки його” [2, с. 278].

Професійно-особистісна рефлексія вчителя на операційному рівні – це оцінка і аналіз власного професійного "Я", пошуки методологічних смислів професійної діяльності, від змісту окремих дій і вчинків до суті і змісту педагогічної діяльності, які

забезпечують мотивацію професійного самовдосконалення і, відповідно, високий рівень професіоналізму [3, с. 37].

Професійну рефлексію слід розглядати як спрямованість рефлексивного мислення на об'єкти професійної діяльності, в тому числі і на розвиток власної педагогічної майстерності. У такому значенні професійну рефлексію слід трактувати як специфічний механізм, який може бути використано в технології професійного становлення з позицій ресурсного підходу.

Рефлексія у професійному становленні майбутнього вчителя – це не лише засіб, а й самоціль навчання, не лише процес самопізнання, а й зміст, джерело особистісного досвіду, фактор актуалізації розвитку педагогічної майстерності і професійної культури в цілому.

Професійне становлення, яке здійснюється на основі розвитку професійної рефлексії, включає оцінювання власних можливостей і набуття відповідних якостей, необхідних для виконання професійних обов'язків.

Професійні якості, що зазнають позитивних змін у процесі професійного становлення особистості майбутнього фахівця, структурно можна угрупувати таким чином:

- афективно-мотиваційні,
- нормативно-регулятивні,
- поведінкові.

До числа афективно-мотиваційних відносяться ті, що характеризують емоційно-вольові якості (М.М. Бахтін), тобто ті, що ґрунтуються на соціально-психологічному досвіді сприйняття та спілкування з оточуючим світом. В контексті ресурсного підходу вони характеризуються показниками: здатність до емоційно-емпатійних реакцій у педагогічних ситуаціях; власна мотивація успіху (впевненість у своїх професійних якостях); нетерпимість до професійних недоліків, здатність до психологічної рефлексії; здатність контролювати свій емоційний стан у педагогічному спілкуванні, зважено керувати професійною ситуацією, спрямовуючи її на вирішення поставленої мети.

До групи нормативно-регулятивних професійних якостей належать такі, що дають можливість оцінити дію механізмів професійної свідомості (понять, норм, оцінок), і свідчать про потенційно-регулятивні можливості становлення вчителя, а саме: уміння давати наукове обґрунтування педагогічних ситуацій; здатність узагальнювати власний та передовий педагогічний досвід, і з опорою на узагальнення раціонально вирішувати завдання навчання і виховання; здатність розуміти логіку розгортання педагогічної ситуації.

Поведінкові якості майбутнього вчителя визначають розвиток його педагогічної культури, зокрема: стійкий інтерес до профільних дисциплін у період професійної освіти, педагогічної діяльності; конкретні кроки у напрямі професійного самовдосконалення; послідовні дії, спрямовані на вироблення особистісної стратегії у вирішенні нестандартних професійних проблем; цілеспрямованість (як уміння визначати мету і дотримуватися її в процесі реалізації, використовуючи увесь арсенал професійних знань, умінь і навичок); прагнення інтерпретаційної та імпровізаційної діяльності.

Процес їх розвитку в контексті ресурсного підходу значно відрізняється від традиційно прийнятої системи інформативного навчання. Так, наприклад, розвиток афективно-мотиваційної групи професійних якостей відбувається переважно в процесі тренінгових занять. Мета тренінгу полягає у виявленні здібностей студентів і організації практики їх професійної рефлексії. Атрибути тренінгу: тренінгова група; тренінгове коло; спеціально прилаштоване приміщення та приладдя для тренінгу

(фліпчарт, маркери тощо); тренер. Робота під час тренінгу проводиться за чітко встановленими правилами. Вправи спрямованні на формування культури професійного мовлення (висловлювання щодо власних емоційних станів у процесі самоспостережень); уміння студентів контролювати свій емоційний стан, зважено керувати ситуацією, спрямовуючи її на вирішення педагогічної мети.

Якості нормативно-регулятивної групи певним чином формуються у традиційних формах підготовки майбутнього фахівця до педагогічної діяльності. Зазначимо, що професійна компетентність передбачає: засвоєння системи професійних знань, умінь і навичок; дотримання науково-методичних та технологічних вимог навчального процесу; володіння способами інтеріоризації (засвоєння) теоретичних професійних знань: ознайомлення, запам'ятовування, рефлексії; інтенсивність реалізації в процесі виробничої практики теоретичних знань, умінь і навичок, набутих у процесі підготовки до професійної діяльності.

Визначальне місце у процесі розвитку професійних якостей займає поведінкова група. Серед її показників ставлення до педагогічного процесу, викладачів, однокурсників, учнів, навчальної і професійної діяльності, оволодіння професією, власної культури та її розвитку, яке формується і розвивається в залежності від того, як здійснюється взаємодія у системі “викладач-зміст фахової підготовки-студент”, інтенсивності прагнення до професійного самовдосконалення, яке реалізується в конкретних кроках до педагогічної майстерності.

Особливістю професійного розвитку майбутнього педагога в контексті ресурсного підходу є ініціювання ним послідовних дій, спрямованих на вироблення особистісних стратегій у вирішенні нестандартних професійних проблем та професійної рефлексії. На поведінковому рівні цей напрям розвитку професійних якостей характеризується прийняттям рішень, результатами реалізації рішень у практичних діях, об'єктивним аналізом власних дій і рішень; інтенсивністю і культурою висловлювань, відвертістю і активністю в обговоренні власних рішень і дій з метою професійного самовдосконалення.

Характерною ознакою професійного розвитку, який в ресурсному підході є визначальним, є цілеспрямованість особистості, як уміння визначити мету і діяти у напрямі до її досягнення, використовуючи увесь арсенал професійних знань, умінь і навичок. Так, наприклад, студенти визначають мету одного уроку або циклу уроків, складають план дій щодо її досягнення і послідовно та цілеспрямовано досягають певного результату.

Вищим ступенем виявлення розвитку професійних якостей майбутнього фахівця є творча самореалізація, самопізнання і професійне самовдосконалення під час педагогічної практики.

Варто зазначити, що рефлексивні дії, так само, як і будь-яка системно організована діяльність, піддаються алгоритмізації. Це підтверджується практикою проведення психолого-педагогічних тренінгів. Уможлиблюється технологізація розвитку професійної рефлексії, а разом із нею, інших професійних якостей, що забезпечують професійне становлення педагога.

Особливу увагу у конкретизації змістових і процесуальних сторін професійного становлення слід надавати розробці і обґрунтуванню спеціальних принципів, за якими розробляється технологія професійного становлення, здійснюється її реалізація.

Визначальне місце серед означених принципів посідає принцип рефлексивно-творчої організації самовдосконалення і професійного становлення. Цей принцип набуває особливого функціонально-сислового значення, коли спрямований на досягнення цілісності в організації професійної підготовки і професійному становленні.

Він обумовлений філософським і загальнопсихологічним уявленням про особистість як цілісну “відкриту” систему, структурні компоненти якої (соціального, психологічного та інших рівнів) покликані гармонійно взаємодіяти між собою, і приводити особистість до творчого саморозвитку, до вищого рівня духовної зрілості.

Провідна роль у реалізації цього принципу належить рефлексії професійного становлення. Вона полягає у забезпеченні педагогічних умов виникнення і розвитку у вчителя інтуїтивного прогнозування, емпатії, пошуку і відбору аргументації для осмислення професійно значущих проблем педагогіки, самоконтроль власних роздумів, практичних дій.

Суттєве значення в професійному становленні відіграє принцип відповідності індивідуальних якостей особистості особливостям педагогічної діяльності. Він обумовлений специфікою роботи сучасної загальноосвітньої школи, зорієнтованої на особистісну педагогіку. Принцип спрямований на розвиток індивідуальних творчих потенцій майбутнього фахівця.

Реалізація принципу відповідності індивідуальних якостей особистості особливостям педагогічної діяльності припускає дотримання деяких спеціальних вимог, виконання яких пов'язане із професійно-особистісним досвідом викладача. Рефлексивно-особистісна установка викладача вищого навчального закладу, рівень його загальнолюдської культури, гнучкість професійних дій, широта сприйняття, інтерес і доброзичливе ставлення до майбутніх фахівців виступає запорукою реалізації зазначеного та інших принципів.

Принцип взаємозв'язку афективно-мотиваційного, нормативно-регулятивного та поведінкового аспектів професійного становлення майбутнього вчителя спрямований на досягнення цілісності у структурній і змістовній організації самовдосконалення, професійного становлення і подальшого розвитку професійної культури. Цей принцип встановлює зв'язки між теоретичними положеннями, уявленнями щодо професійного становлення та тими мотиваційними установками, які забезпечують прояви особистісного ставлення майбутнього вчителя до отриманих знань, професійної діяльності, приводять до усвідомленого творчого використання їх у педагогічній практиці. Завдяки цьому вирішується задача досягнення єдності теоретичного і практичного складників змісту фахової підготовки.

Опора на ці принципи дає можливість регулювати навчально-виховний процес, створює сприятливі умови для вирішення проблем професійного становлення майбутнього вчителя вже на етапі його переддипломної практики, адаптації молодого фахівця за місцем роботи, є умовою успішного оволодіння педагогічною майстерністю.

Висновки і перспективи подальшої розробки проблеми. Отже, у контексті ресурсного підходу виділено групи професійних якостей, що необхідні для професійного становлення особистості майбутнього фахівця: афективно-мотиваційні, нормативно-регулятивні, поведінкові. Указано, що розвиток афективно-мотиваційної групи професійних якостей відбувається переважно в процесі тренінгових занять, нормативно-регулятивні якості розвиваються в традиційних формах фахової підготовки, поведінкові – у ході навчальної взаємодії із суб'єктами педагогічного процесу. Конкретизовано принципи, які сприяють успішному професійному становленню вчителів ще у період навчання у вищому навчальному закладі.

Дана стаття не вичерпує всі аспекти проблеми. Подальшої розробки потребують питання змістового і методичного забезпечення тренінгових занять, спрямованих на формування груп професійних якостей, які мають першочергове значення в професійному становленні фахівців.

Список літератури: 1. Рубинштейн С. Л. Проблемы общей психологии / Рубинштейн С. Л. – М.: Педагогика, 1973. – 423 с. 2. Семенов И. Н. Психология рефлексии в научном творчестве С. Л. Рубинштейна: Проблемы и принципы построения метода содержательно смыслового анализа мышления, рефлексии и общения / Семенов И. Н. // Методы исследования мышления и общения в производственной деятельности. – Ярославль : Изд-во Ярославского ун-та, 1989. – 96 с. 3. Франк С. Л. Духовные основы общества / Франк С. Л. – М.: Республика, 1992. – 511 с. 4. Зязюн І. А. Педагогічна майстерність як технологія, педагогічної дії [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.nbuv.gov.ua/Portal/Soc_Gum/Nvmdu/Ped/2008_231/.../11.pdf

Bibliography (transliterated): 1. Rubinshtejn S. L. Problemy obwey psihologii / Rubinshtejn S. L. – M.: Pedagogika, 1973. – 423 s. 2. Semenov I. N. Psihologija refleksii v nauchnom tvorchestve S. L. Rubinshtejna : Problemy i principy postroenija metoda soderzhatel'no smyslovogo analiza myshlenija, refleksii i obwenija / Semenov I. N. // Metody issledovanija myshlenija i obwenija v proizvodstvennoj dejatel'nosti. – Jaroslavl' : Izd-vo Jaroslavskogo un-ta, 1989. – 96 s. 3. Frank S. L. Duhovnye osnovy obwestva / Frank S. L. – M. : Respublika, 1992. – 511 s. 4. Zjazjun I. A. Pedagogichna majsternist' jak tehnologija, pedagogichnoї дії / Zjazjun I. A. // Elektronnij resurs : www.nbuv.gov.ua/Portal/Soc_Gum/Nvmdu/Ped/2008_231/.../11.pdf

С.А. Микитюк

РЕСУРСНЫЙ ПОДХОД В ПРОФЕССИОНАЛЬНОМ СТАНОВЛЕНИИ УЧИТЕЛЯ

В статье через призму ресурсного подхода выделены группы профессиональных качеств профессионального становления личности будущего специалиста: аффективно-мотивационные, нормативно-регулятивные, поведенческие. Указано, что развитие аффективно-мотивационной группы профессиональных качеств происходит в процессе тренингов, нормативно-регулятивные качества – в традиционных формах профессиональной подготовки, поведенческие – в ходе учебного взаимодействия с субъектами педагогического процесса. Конкретизированы принципы, которые содействуют успешному профессиональному становлению будущих учителей.

Ключевые слова: ресурсный подход, профессиональные качества, профессиональное становление, принцип, учитель.

S. Mykytyuk

RESOURCE METHOD IN TEACHER PROFESSIONAL DEVELOPMENT

In the article there were selected groups of professional skills for professional development of future professional: affective-motivational, legal and regulatory, behavioral. The article states that the development of affective-motivational group of professional skills happens in the process of training classes, legal and regulatory skills - in traditional forms of professional training, behavioral - during training interaction with the subjects of educational process. Also the author concretized the principles that have influence on successful professional development of future teachers.

Key words: resource method, professional skills, professional development, principle, teacher.

Стаття надійшла до редакційної колегії 27.08.2012